

Zbornik
Instituta za kriminološka i
sociološka istraživanja
2007 / Vol. XXVI / 1-2 / 339-354

Pregledni rad
UDK: 316.72:2
316.75:323.1
316.334.3

MIT I SOCIJUM

Olivera Pavićević*

Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd

U radu se analizira veza između društvenog života zajednice i mitskih ispoljavanja, kao sastavnog elementa kolektivne svesti. Posebno se istražuje veza između mita i ideologije i njihovo manifestovanje u periodima društvene krize. Mit i njegova modernija varijanta – ideologija, predstavljeni su kao "društvena magija" savremenog čoveka. Građenje veštačkih političkih mitova analizira se kroz promene u funkciji jezika (semantička i magijska upotreba) i promene u pravcu kolektivizacije društvene odgovornosti – u kojoj se skupina pojavljuje kao moralni subjekt. Retradicionalizacija društvenih običaja i obreda predstavljena je kao osnov za mitološku rekonstrukciju stvarnosti.

KLJUČNE REČI: mit / ideologija / politički simboli / mitologizacija

MIT U OKOLNOSTIMA DRUŠTVENE KRIZE

Ne zaboravljajući tesnu povezanost individualnog i kolektivnog, društvenog života, jasno je da je duša pojedinca, rečeno Platonovim

* Email: olja64@eunet.yu

načinom, usko povezana sa društvenim životom. Društvene situacije u kojima dolaze do izražaja potisnute želje, stanja privremene suspenzije postojećih društvenih zakona i vladajućih kulturnih pravila, prema Frojdu, posledica su stvarne ili simboličke smrti nosioca vlasti, oličenoj u ocu ili kralju, kojom se razrešava sukob ili ispravlja kulturni greh društva.¹ Rene Žirar² smatra da je stvarna ili simbolička žrtva o kojoj Freud govori, način da se kolektiv zaštiti od nekontrolisanog nasilja, kome ne vidi poreklo (u sebi samom) i koji mu se pojavljuje kao spoljašnja pošast. On pokušava da je zaustavi obrednom žrtvom, ili žrtvovanjem junaka koji treba recipročno nasilje da preinači u jednodušno - kanalisano nasilje. U periodima "žrtvene krize" dolazi do pada efikasnosti obrednog zabrana nabujalom nasilju i ono postaje neminovno sve dok se ne uspostavi novi kulturni poredak. Markuze je u desublimaciji nagonskih snaga kolektiva video poreklo najstrašnijih fašističkih pokreta koji su te nagonske strukture stavili u pogon najnečovečnijih oblika dominacije.³

"Ukidanje važećih društvenih zakona karakteristično je za periode društvenih kriza, ratova i revolucija. Umesto dotadašnjih prinudnih pravila dolazi do uspostavljanja prirodnog i često ničim ograničenog stanja u kome i dolazi do oslobađanja prirode animalnog."⁴ Nered u kome se oslobađaju potisnuti agresivni i destruktivni impulsi, nameće potrebu za vođama koje imaju emocionalnu vlast nad razuzdanim masama. Kada na nivou društvene zajednice dođe do ove pojave, možemo govoriti o neadekvatnoj reakciji kolektivne svesti, gde je ili je reč o nižem istorijskom stupnju razvitka ili o posebnom stanju društvene zajednice. To se dešava onda "kada snage čovekovog društvenog života više nisu u stanju da se bore protiv demonskih mitskih snaga".⁵ To su trenuci velikih zajedničkih strahova i strepnji u periodima društvene nesigurnosti i krize. Ovakva osećanja mogu zahvatiti sve društvene grupe. Tada počinje pretvaranje realnosti u mit. Uzroci

¹ B. Jovanović, 1990: 49

² Žirar, 1990

³ Tadić, 1987:161

⁴ Jovanović, 1990: 49

⁵ Kasirer, 1972: 272

mogu biti kako nagle ekonomske promene, tako i političke krize i kulturni raskoli. Žirarde povezuje osećanje ugroženosti i krize sa prihvatanjem oniričkog naboja sadržanog u mitološkoj poruci, slici i fantaziji. Tu se logika i koherentnost paranoičnog ludila stapaju sa logikom i koherentnošću mitske uobrazilje.

On ukazuje na još jedan izvor mitskog u savremenom čoveku, a to je njegova usamljenost i otrgnutost. Radi se o snažnoj potrebi savremenog čoveka da nađe utočište. I ovde je reč o potrebi iz grupe regresivnih psiholoških procesa, a to je povratak razvijene, zrele ličnosti, koja je nastala otcepljenjem od zajedničkog, jedinstvenog, i koja više ne živi u bratstvu i plemenskoj solidarnosti, u ličnost koja je još uvek neizdiferencirani deo svoje grupe. Regresija koja ima za cilj da pojedincu prepuštanjem grupi obezbedi moć i snagu grupe, ali uz gubljenje identiteta i integriteta.

Ukazujući na činjenicu da ima slučajeva⁶ kada velike nacionalne katastrofe, kao, na primer, posledice ratova, u ovom veku nisu imale za rezultat regresiju u kulturnoj i političkoj stvarnosti, kao što je to slučaj sa zemljama pobednicama posle drugog svetskog rata, Đokica Jovanović smatra da kolektivne frustracije ne izazivaju nužno lom ideoloških sistema, ali ga, svakako, mogu potencirati, kao što se to desilo u Srbiji.⁷

Slom ideološkog sistema je, u ovom slučaju, doveo do spuštanja ideoloških doktrina na niže nivoe, tako da se legitimacija neretko tražila (i dobijala) u kič polju gde su se susretali politički i kulturni nacionalizam i šovinizam, i to najčešće u ravni instrumentalizovane mitske priče koja je zamenila istoriju. "Mit upućuje na sveto, na *transcendentalnu* stvarnost koja se čoveku ukazuje i upravlja, često, njegovim životom. Ona je sveprisutna, njeni se znaci nalaze posvuda, ta je "stvarnost" superiornija od svega što postoji u ovdašnjem,

⁶ Almond razlikuje podaničku, parohijalnu i participativnu političku kulturu, u kojima se, na različite načine, i u različitim stopenima, udružuju kognitivni i afektivni stavovi, pa prema tome i način ponašanja i doživljavanja realnosti., Videti: Đorđević, 1997: 101

⁷ Jovanović, Đokica, *Jedan pogled na istoriju razaranja društva u Srbiji: Kič peva na ruševinama*, Republika br 259 This work was supported by the Research Support Scheme of the Open Society Support Foundation, grant No. 241/1999

profanom, svetu – ona je zanavek ovde, opipljiva skoro i, istovremeno, nedohvatna. Onoliko koliko upravlja čovekom, toliko čovek ne može da utiče na nju.”⁸

Raul Žirarde definiše mit kao priču o tome kako je neka stvarnost nastala. Ona je često mistifikacija, opsena, fantazam ili prekrivanje istine koje izmiče empirijskoj datosti. On smatra da postoje četiri osnovna mitološka obrasca. Mit se sastoji od slika i simbola koji su fleksibilni, promenljivi i mogu se naći čak i u kontradikciji, ali je stvaralački mitski potencijal mnogo skromniji nego što se čini. Isti mitski sadržaji se mogu naći u pozadini najrazličitijih, pa i protivurečnih ideoloških sistema.

Mit o zaveri, čija se manipulacija sastoji u korišćenju straha od nepoznatog, stranog, od drugog i drugačijeg. Osnovni simboli su preteća, zastrašujuća slika Organizacije u kojoj vlada precizna struktura i neumoljiva hierarhija na čijem je vrhu ogromna moć. Teorija zavere koristi već postojeće elemente i raspoloženja u realnom svetu i posebno je uspešna u mobilisanju mržnje prema zamišljenom neprijatelju, čime skreće pažnju sa sopstvenih sopstvenih slabosti i grešaka.

Mit o zlatnom dobu, čija je suština bekstvo u prošlost i potreba za drugačijim protokom vremena koje je tipično za mit, mitsko vreme. To je vreme izvan vremena.

Mit o jedinstvu u kome se, po Žirardeu, s jedne strane ističe samostalnost, i sposobnost jedinke da slobodno odlučuje o svojoj sudbini, pri čemu ona zrelo prihvata konfliktno društvo sa svim podelama i razlikama, a druge strane je "volja za okupljanjem i stapanjem, vizija složnog, čvrsto povezanog društva, ideal zajedničke dobrobiti, žigosanje svakog izdvajanja jedinke i njenih ličnih interesa, strah od rascepa i disidenstva, traganje za jedinstvenom verom, upriličavanje veličanstvenih skupova i masovnih izliva osećanja”.⁹ Društvo postavlja pred jedinku kontradiktorne zahteve koji izazivaju efekat shizofrenog, podvojenog realiteta. Stalno se prepliću različiti zahtevi, međusobno suštinski suprotstavljeni, kao što su moderno i

⁸ Jovanović, isto

⁹ Žirarde, 1990: 106

tradicionalno, napredak i prvobitna neiskvarenost, sticanje bogatstva nasuprot neiskvarenoj nevinosti divljaštva.

Mitski obrazac, koji objedinjuje i vraća sve delove u celinu, najpre se može naći u arhaičnim karnevalima. "U karnevalskom svetu stvara se utopijska atmosfera slobode, jednakost, ukida se i društvena hierarhija, kao da se privremeno vraća Saturnov zlatni vek. Karnevalska logika je logika izokretanja naopako "tačka" premeštanja gornjeg i donjeg, lica i naličja i sl., travestije, lakrdijaškog ustoličavanja i svrgavanja., karnevalski smeh je opštenarodan, praznički, univerzalan i ambivalentan, on pokopava i preporuča, snižavajući idealno, on spušta na zemlju, sjedinjujući sa zemljom kao načelom apsorbovanja i istovremeno načelom rađanja."¹⁰ Karnevalske narodne svetkovine predstavljaju simboličko razaranje postojeće hierarhije, u njima nastaje stanje komune bez socijalne strukture. Simboličnost svetkovine uspeva da prividno i privremeno prevaziđe postojeće frustrirajuće ambivalentnosti i nejednakosti, raspaljujući svet čulnog, nesvesnog, telesnog.

Ta istorijska revolucionarna težnja za izjednačavanjem konstitutivni je element mitskog. Žirarde je analizira na sledeći način: "Jer, kasnije je više bilo uopštenih razmišljanja o odnosima između raznih vrsta vlasti i načina da se one organski povežu te usklade. Pa ipak, i dalje je glavni cilj ostao vaspostavljanje jedinstva i ravnoteže ne samo u čovekovom srcu već i u državnim ustanovama. Kao da vazda postoji ista opsednutost procepom koji se morao popuniti, razdorom koji se mora izbeći, protivurečnostima koje valja prevazići."¹¹

Ujednačena, okupljena oko istog cilja, masa ljudi predstavlja optimalni ambijent za uzdizanje četvrtog mitskog obrasca.

Mit o spasitelju podrazumeva postojanje potrebe da socijum stvori kreaciju, ličnost koja će tu potrebu zadovoljiti. Kako kaže Kasirer, "nije potreban samo heroj, već i svet koji mu odgovara..."¹² Vera u spasitelja nastaje iz potrebe da se veruje i ona može pronaći svoj objekat u bilo kome.

¹⁰ Meletinski, 1984: 147 ovde

¹¹ Žirarde, 2000: 172

¹² Kasirer, 1972: 274

Žirarde daje tipologiju mita o spasitelju i faze iz kojih se sastoji. Prva faza je prizivanje spasitelja, druga je doba njegove moći i slave, a treća njegovo mučeništvo.

Tipovi spasitelja su zasnovani na dva sistema vrednosti, jedan je pozvan da umiri, a drugi da razjari. U periodima pripreme za dolazak društvena potreba za Vođom raste, nelagoda, nemoć, strah traže utočište i razrešenje u čoveku čija se slika formira na osnovu skupa sve žešćih zajedničkih htenja, nadanja i snova. Kakva će to biti ličnost zavisi od preovlađujuće društvene potrebe. Ona može tražiti ličnost koja će uspostaviti vladavinu mira i reda, rada i discipline, ili pak ličnost koja će delati u suprotnom pravcu, tačnije, silovito odbacivati postojeće vrednosti i ustanove društva. Pošto se i jedna i druga tendencija kreću u sferi heroizacije i mitološkog, može se desiti da se jednoj ličnosti postave oba zahteva. To nije neostvarivo jer je mit fleksibilan i promenljiv u korišćenju svojih osnovnih sadržaja.

Slika prvog tipa spasitelja predstavlja ličnost koju karakteriše skromnost, pragmatična mudrost, zazor od ideoloških i avanturističkih preterivanja. Njegov dolazak na društvenu pozornicu ostvaruje se bez žurbe i neobuzdane ambicije, a uz to se najstrože poštuju poredak i ustanove. Takav lider je strpljiv, istrajan, strog i spreman na svakodnevno odricanje. Kada razmišljamo o osobinama spasitelja prvog tipa, kako ga je Žirarde predstavio, pitamo se zar je u tim osobinama sadržano nešto loše i štetno za društvo. Odgovor je skriven u gipkosti i pritvornosti mita koji je zasnovan na podražavanju stvarnosti. Njegovo je svojstvo da u procesu heroizacije, u kome dolazi do promene stvarnosti i njenog pretakanja u imaginarno proizvodi efekte koji omogućuju privid stvarnosti, ali su bazirani na obmani i veštačkoj konstrukciji. Ovaj proces je i spontan i nameran. U dalekoj prošlosti u njemu je bilo daleko više stvaralačke spontanosti, a u savremenom društvu prevagnula je osmišljena manipulacija. Ona se zasniva na poznavanju slabosti društva, bolnih konflikata koji stvaraju ogromne potencijale mržnje (kapital mržnje), resantimana i izboru demagoškog i ideološkog pristupa mitskom u društvenoj svesti

IDEOLOŠKI POTENCIJAL MITA

Uočeni kontinuitet u ponašanju, doživljavanju i reagovanju na unutrašnje i spoljašnje potrebe između arhajskog i modernog društva ističe pitanje načina samoizražavanja, za koji je u prethodnim vremenima bila zadužena religija. Moderna politika je u mnogo čemu zauzela ulogu koju je su drevnim društvima imali mit i religija.¹³ Totalitazirajuća uloga ideologije i politike koja određuje i prožima sve aspekte čovekovog života čine je veoma sličnom arhajskoj religioznosti. Ideologija shvaćena kao "proživljeno iskustvo" predstavlja imaginarni odnos individua prema realnim uslovima njihovog postojanja, te se dolazi do zaključka da istaknuto mesto zauzima ideja da se "pojedinačni subjekti izgrađuju i reprodukuju u ideologiji". Društveno-praktična funkcija ideologije sastoji se u tome što ona konstituiše konkretne individue kao subjekte, tj. ona "deluje" time što *interpelira* (fr. interpellier, l'interpellation - prozivati, prozivanje) individue kao subjekte, odnosno "funkcioniše" tako što "regrutuje" subjekte među individuama¹⁴ Analizirajući moderni mit, Rolan Bart ističe da je mit zapovedan *interpelacijski*: "...on dolazi da traži mene, okrenut je meni, ja sam podvrgnut njegovoj intencionalnoj snazi, on me poziva da prihvatim njegovu ekspanzivnu dvosmislenost"¹⁵. Čovek je onakav subjekt kakvim ga prepozna i odredi ideologija. Materijalni rituali svakodnevnog života takođe su određeni ideologijom i deo su procesa prepoznavanja subjekta u njenim okvirima. "Prepoznavanje postojanja subjekta, dakle prepoznavanje onoga što se pojavljuje kao očigledna i prirodna činjenica, jeste u stvari ideološko prepoznavanje očiglednosti koju nalaže ideologija."¹⁶ Moć ideologije se bazira na automatizmu rituala i čestim ponavljanjem nekad i besmislenih obrazaca, a ne racionalnim argumentima. Poput mita, ideologija ne priznaje istorijsko vreme. Ono što je najvažnije, ona "misli" umesto individue, ona osmišljava ljudsku

¹³ Ralf Darendorf: Danas 1. avgust, 2006

¹⁴ Althusser, 1979: 108-111 prema *Beleške za istraživanje ideologije savremenog fašizma* autor: Vladimir Marković 26/02/03, Web Magazin, Pobunjeni um

¹⁵ Bart, 1979:244

¹⁶ Marković, isto

egzistenciju i socijalizuje je na sebi svojstven način. Snaga ideologije je nemerljiva, posledice njenog rušenja i povlačenja su dalekosežne. Jedna od najbitnijih je, nemogućnost pojedinca i zajednice da se orijentišu i da delaju van ideološkog koncepta stvarnosti.

"U modernim političkim društvima, ideološka pozadina političkog režima, najčešće učestvuje u izgradnji mitova i rituala. Vlast stiže legitimitet time što ustanovljava praznike, nove kalendare i simbolički jezik koji određuje stvarnost prema željenim principima."¹⁷ Rolan Bart smatra¹⁸ "da mit pretvara (na nivou znakova) istoriju u ideologiju". Tako on utemeljuje objašnjenje mehanizma rađanja političkih mitova. Bart misli da mit nije ni laž, ali ni priznavanje i da njemu uspeva da izbegne ovu alternaciju neutralizujući pojmove putem preobražavanja "istorije" u "prirodu". Pobude mita nisu skrivene, nego "naturalizovane", preobraćaju se u prirodu. Čitalac stiže utisak da nema nikakvog iskrivljavanja i da je odnos označioca i označenika sasvim normalan. U mitu pretvaranje smisla u formu, po Bartovom mišljenju, prati zamena "vrednosti", "činjenicama". Istorija pokazuje da, koliko god želeli da raskinu svaku vezu sa tradicijom i prošlošću nosioci nove vlasti potežu za simbolima preuzetim iz istorije – u izmenjenoj formi.¹⁹ Legitimizacija poretka se postiže pozajmljivanjem "starih, proverenih simbola koji imaju dugo tradicionalno značenje i emocionalnu vrednost", čime se postiže prirodan i logičan nastup nove vlasti.

Najzad, mit se pod Bartovim perom, pretvara od oruđa prvobitnog predstavnog mišljenja, logički difuznog, ali na svoj način intelektualno snažnog (kako ga zamišlja Levi-Stros), u oruđe političke demagogije, koja određenoj ideologiji pridaje "prirodan" izgled.²⁰

Legitimizacija poretka se vrlo često postiže glorifikacijom i sakralizacijom vođe i političkog vodstva. Fiktivan svet se kreira preko

¹⁷ Đorđević, 1997: 135

¹⁸ R. Barthes, *Mythologies*, Paris, 1957, Navedeno prema: Meletinski, 1984: 95

¹⁹ Jelena Đorđević daje primer Francuza koji su ustanovljavali nove revolucionarne kulture rukovođeni žestokim antiklerikalizmom, nisu mogli da pobegnu od simbola rimske imperijalne tradicije, renesansnih prinčevskih praznika, pa čak ni od hrišćanskih alegorija. Đorđević, 1997: 136

²⁰ Videfi kod: Čolović, 1997: 80

arhetipova i stereotipa na kojima se gradi moralni i ideološki i društveni poredak. "Isticanje patriotizma, radnih uspeha, borbe protiv spoljašnjih i unutrašnjih neprijatelja, pristajanje na siromaštvo za bolje sutra, pozivanje na rajске slike jednakosti, isticanje krivaca u večitoj borbi dobra i zla, bojni poklič, mirovni ideali i bezbroj drugih, imaju neprocenjivu ulogu u stvaranju moralne klime u kojoj se delotvornije realizuju osnovni principi poretka."²¹

Mit je izvoriste spajanja mističnog i političkog. Po mišljenju Meletinskog, mit je nesumnjivo odigrao značajnu ulogu u razvitku raznih ideologija, kao otelovljenje prvobitnog sinkretizma i u upravo u tom smislu predstavlja prototip ideoloških formi. Osim toga, neka svojstva prvobitnog mišljenja (kao konkretnog, čulnog mišljenja, sa snažnom emocionalnošću, sa nesvesnom, automatskom upotrebom simboličkih klišeja, sakralizovanih istorijskih sećanja i sl.) reprodukuju se fragmentarno na nekim nivoima i pod izvesnim uslovima u određenim sredinama - naročito u okviru savremene zapadne "masovne kulture". Najzad, izvesna ritualizovanost ponašanja postoji u svakom društvu, kako na društvenom, tako i na ličnom planu, sve do oslabljenih ili supstituisanih "prelaznih obreda".

Dok je u arhaičnim društvima mitsko mišljenje preovladavalo i dominiralo, predstavljajući "dušu jedinstvene, istorodno semiotizovane kulture", u društvima ideološki duboko raščlanjenim, može se govoriti samo o "fragmentarnom" ili "metaforičkom" mitologizmu, o kvazimitologizmu.²²

U savremenom društvu se pojavljuju "mitske maske" ali izvesna mitska suština prisutna je u dubokim slojevima kolektivnog nesvesnog.

*"S razlogom se može ustvrditi da se mit bez dimenzija koje podrazumevaju viseznačnost i mogućnost alternativnih interpretacija približava demagogiji, kiču, najčešće šundu promovisanom (i proizvedenom) u oblasti masovne kulture."*²³

²¹ Đorđević, 1997: 141

²² Mora se uzeti u obzir i prisustvo arhaičnog mitskog u kolektivnoj i svesti pojedinca, na koje se nadovezuju nove mitske strukture modernog društva

²³ Jovanović, Đokica, *Jedan pogled na istoriju razaranja društva u Srbiji: Kič peva na ruševinama*, Republika br 259

MIT I MITOLOGIZACIJA

Dirkem postavlja pitanje: "Kakva li je suštinska razlika između, s jedne strane, skupa hrišćana koji svetkuju glavne datume iz Hristova života, ili pak Jevreja koji praznuju bilo izlazak iz Egipta, bilo objavljenje deset zapovesti i, s druge strane, sastanka građana kojim se spominje ustanovljenje neke nove moralne povelje, ili kakvog velikog događaja u nacionalnom životu?"²⁴ Odgovor je u mitskom i svetom izvoristu političkog rituala. Moderni pojmovi *političke i civilne* religije koji se predlažu kao objašnjenje prirode političkih sistema baziraju se na postojanju nove religioznosti koja teži da na principima uspostavljanja nespornih autoriteta prevaziđe društvene konflikte i to uvek u ime neke vrednosti. Apsolutan autoritet neke moralne, ekonomske ili političke vrednosti postiže se pripisivanjem mitskog svojstva koje rezultira stvaranjem fetiša, kultura i idolopoklonstava u modernom društvu. Sekularizam nije suštinski već se emancipuje od tradicionalno religijskog sadržaja, a puni ideološkim. "Moderno vreme pokazuje da nijedno polje života nije bilo toliko plodno za realizaciju relikata "primitivnog mišljenja" kao što je to politika."²⁵ Sveto nije nešto mimo svakodnevnog života, ono se rađa iz stvarnosti, koja većitu pretnju od nasilja rešava supstitucijama koje se smeštaju u religijske, političke ili neke druge društvene sfere. Prvobitni kaos se pretvara u red i poredak, a spontano divljanje u organizovano nasilje. U modernim društvima pokretanje iracionalnih i nekontrolisanih nagona može postati predmet političke manipulacije. Kada vladaju nerazumnost, histerija i destruktivnost – slepa gomila, to je najpodesnija situacija za realizaciju političkih ciljeva. Razaranje društvenog poretka i "struktuiranog sveta kulture" proizvode stanja bliskim anomičnim pojavama "u kojima se otkriva jedan novi svet, ne svet u neredu, već svet bez reda".²⁶

Političke doktrine svoju privlačnost stiču korišćenjem varljivih mitova kao neke vrste začina. Oni su "kao neka vrsta muškata ili bibera što ga

²⁴ Đorđević, 1997: 13

²⁵ Đorđević, 1997: 19

²⁶ Đorđević 1997: 197

treba dodati u obično jelo da bi postalo ukusno, ukusno, ukusno. U slučaju nacionalizma, ta zavaravanja su posebno zamašna²⁷

Jedan "bedni austrijski kaplar" se nametnuo kao mesija, ali kako navodi Racković²⁸, Tomas Man je posle rata poručio svojim zemljacima da se užasi nacizma ne mogu objasniti, pa time sa sebe sprati krivicu pravdanjem jedino i jednostavno, kolektivnom hipnozom. Nešto postojalo u robovanju nacionalnim mitovima, u toj svakodnevnoj svesti o vlastitoj kolektivnoj ugroženosti kojom se često pravdaju zločini i nasilja. Nemci su bili opsednuti istorijom, njima su istorijski porazi, koje su osećali kao sramotu, izgledali kao neka vrsta nad-sudbinske nepravde, koja mora da bude ispravljena. "Korupcija patriotizma" o kojoj govori Aurelio Arteta dolazi kada prirodan rodoljubivi osećaj zapadne u neobuzdanu nacionalističku strast.²⁹ On takođe, naziva nedostojnom poštovanja osobu koja pokušava da pobjegne od odgovornosti sakrivajući se pod ogrtačem kolektivnog entiteta. Osobu koja usled nedostatka "čvršćeg sopstvenog stabla i zrelijih plodova, uživa u korenima predaka". Zato nas podseća na Kamijeve reči: "Suviše volim svoju zemlju da bih bio nacionalista".³⁰ Nacionalizam je pre politička ideologija nego osećanje, on ne govori o ljubavi već o interesu. Mitski elementi su sentimentalistička usmeravanja ka kompenzacijskim efektima nacionalnog identiteta.

Hitler nije bio oduševljeno dočekan samo od malograđanskog sloja, koji je bio uplašen za svoju sudbinu, već i od značajnog broja nemačkih intelektualaca i pisaca. "Ma koliko o tome, danas, Nemci pokušavali da stvore drugačiju predstavu, ima opake gorčine, pa i tačnosti u Goldhagenovoj tvrdnji o Hitlerovim dobrovoljnim krivcima."³¹

Hitler je, ipak, i pored svog nevelikog obrazovanja, instiktivno osetio mogući tok i kvalitet promena koje su potrebne nemačkom društvu, osetio je da narod kipti od emocionalnosti, kako je on to nazvao

²⁷ Mikel Asurmendi (ur) 2002, Fernando Svater: *Tri kratka ogleđa*

²⁸ Racković, 2003: 53

²⁹ Mikel Asurmendi (ur), 2002: Aurelio Arleta: *Zastrašujuće ideje*:192

³⁰ Alber Kami, Pisma nemačkom prijatelju, 1998, prema Arleta;2002:193

³¹ Racković 2003: 54

femninosti, od ženskog principa koji vlada narodom i koji je vođen emotivnim podsticajima, a ne trezvenim razmišljanjem. To je jednostavan osećaj u kome postoji samo pozitivno i negativno, ljubav ili mržnja, pravda ili nepravda, istina ili laž, i u njemu nema nijansi i prelaza.³² Mitski elementi izraženi u punoj snazi. Mit je sazdan od emocionalnosti, pomirenih protivurečnosti, umirenih misterija. On je jedinstvo bipolarnog, ambivalentnog, stvarnog i nestvarnog, kako bi Kajoa³³ rekao spoj poverenja i straha. Ipak on u sebi nosi zauzdanu slepu silu koja se pokreće u trenucima rascepa i rastura sve pred sobom u bujici iracionalnog, protivrazumnog, nehumanog i animalnog. "Sveta opsena" i "vrtoglavica" nisu samo privremeno stanje ispoljavanja slepe sile – one su sredstvo monopola i prinude, efikasan metod zastrašivanja i nametanja vlasti.³⁴

Mitski prerađeni pojam očišćen je od suštine i bazira se na funkciji, a osnovna funkcija mita je da iskrivljuje. Mit iskrivljuje smisao, ne ukida ga, već ga otuđuje.³⁵ Izbegavajući osobinu imanentnu jeziku, a to je da skriva ili kazuje pojam, u svojoj funkciji iskrivljavanja mit pribegava "lukavstvu" *naturalizacije*. U tome Rolan Bart vidi načelo mita – preobražaj istorije u prirodu. Izigravajući *nedužan* govor mit potura željeni sistem vrednosti kao sistem činjenica: "mit se čita kao fakutalni sistem, mada je on samo semiološki sistem"³⁶. Pretvarajući smisao u formu mit zloupotrebljava, *kolonizuje* jezik, stvarajući sebi svojstven *metajezik*. Na društvenom planu mit je najbliži saveznik ideologije. Pretvarajući istorijsku stvarnost u prirodnu, isisavajući suštivnu stvarnost, mit vrši konverziju na svim nivoima ljudskog opštenja pretvarajući *anti-physis* u *pseudo-physis*. Cilj mitskog preobražaja stvarnosti ostaje nepromenjen od arhajskih vremena do danas, njegov osnovni zadatak je u "zaustavljanju sveta". On treba da opravda postojeći

³² Korać, 1992:30

³³ On kaže: "Snaga veze *ilynx* i *mimkry* je opasna i nepobediva i ona je najčistiji vid onoga čega je civilizacija tokom svoje hiljadugodišnje istorije morala uz velike napore da se oslobađa. Civilizacija započinje onda, kada je najzad pobedena veza *ilyniks-mimikrija*" Kajoa, *Igre i ljudi*, 1979, navedeno prema: Đorđević, 1997:62

³⁴ Jelena Đorđević govori o maski kao metafori opsene i ispoljavanja moći.

³⁵ Bart, 1971:242

³⁶ Bart, 1971:251

socijalni i ekonomski poredak i jednom za svagda uspostavljenu hierarhiju posedovanja.

Dok je mit nezahvalno analitički razbijati na skup motiva i toposa, usled njegove fluidnosti, fragmentarne celovitosti i ambivalentnosti, politički mitovi kao produkti mitologizacije su podložni naučnoj analizi. Politički mitovi sazđani su od političkih simbola, a simbolički oblici politike predstavljaju osnovu političkog delanja i kulture. Politički simboli izrastaju iz političke stvarnosti, a sa druge strane oni tu stvarnost oblikuju. Podsticanje lojalnosti prema političkom poretku postiže se pojačavanjem emocionalnih stavova i simbola koji postaju glavni sadržaj kolektivnih radnji. Istrgnuti iz književnosti i umetnosti mitovi postaju opasni, "mitovi koji su se ranije cvetali u vrtu poezije sada su stupili u život i počeli da besne"³⁷. Ivo Žanić³⁸ smatra da postoji kritički izbor mitova bez kojih se ne može zamisliti politička konstrukcija. Po mišljenju Bačka jedna od osnovnih osobina društvene činjenice je upravo njen simbolički aspekt. On kaže: "Nauke o čoveku pokazale su da se svaka vlast, a posebno politička, okružuje kolektivnim predstavama i da je za nju oblast imaginarnog i simboličkog područje od prvorazrednog strateškog značaja".³⁹ Nije reč o širenju iluzija o stvarnoj snazi vlasti, nego o udvostručavanju i učvršćivanju efektivne dominacije prisvajanjem simbola – o "spajanju fizičkog i simboličkog nasilja". Politički mitovi su konstitutivni element simboličke moći svojstvene svakoj političkoj vlasti, a ova konstatacija Ivana Čolovića bazira se na postojanju "društvenog imaginorijuma" ili tvrdnji da je "mašta oduvek na vlasti". On smatra da su nauke o čoveku pokazale su da se svaka vlast, a posebno politička, okružuje kolektivnim predstavama i da je za nju oblast imaginarnog i simboličkog područja od prvorazrednog značaja. Simboli posreduju u prepoznavanju grupe kojoj pojedinac pripada. Oni su sredstvo identifikacije, ali i motorna snaga koja pokreće grupe i mase ka realizaciji određenih projekata i ideoloških postulata.⁴⁰ Politički simboli nemaju višeznačnost religijskih i literarnih, oni su jednoznačni i relativno malobrojni, ali se to kompenzuje neprekidnim ponavljanjem u okviru

³⁷ R. Lauer, "Od ubica postaju junaci", O herojskoj poeziji Srba, 1994, Videti: Čolović, 1997:81

³⁸ I. Žanić, Videti Čolović, 1997: 82

³⁹ B. Batzko, Les imaginaires sociaux, Pariz, 1984, Videti: Čolović, 1997:80

⁴⁰ Đorđević, 1997: 102

ujedinjujuće ideologije. Simboli u politici su sredstva identifikacije, razmene vrednosti, snažne emotivne artikulacije, najčešće su izvedeni iz religijske simbolike paganskog i hrišćanskog ili nekog drugog tipa, ali konkretno značenje dobijaju u određenom političkom i istorijskom okruženju. Zato politika mora da se razume kao tumačenje simbola koji nastaju u interaktivnom dejstvu političke stvarnosti, prakse i političke kreacije i akcije. Politički simboli mogu biti pokretač ogromne ljudske energije⁴¹. Problem je što emocija u političkom životu često ima razornu snagu jer je čine razne vrste nezadovoljstva, anksioznosti, sećanja na slavu, koje više nema, ili gubitke, šovinizam, osećanje inferiornosti, ili superiornosti u odnosu na drugog itd. Autoritarni, totalitarni režimi svoj legitimitet zasnivaju na simbolima koji su deo fiktivnog sveta, udaljenog od stvarnosti u kome dominira samo jedan način mišljenja samo jedan sistem simbola. U tom vezivanju za apstraktne simbole čovek gubi vezu sa racionalnim procenivanjem svoje političke pozicije, kreće se u svetu iracionalnog. Politička uverenja mogu lako biti plod poverenja, jer se stvaraju preko simbola, a ne na osnovu racionalnih obrazloženja. Izgubljeno poverenje označava krizu. Žirarde pak, ukazuje na činjenicu da nema ni jednog mitološkog sistema koji na najneposredniji način nije povezan sa fenomenima krize, bilo da je to brutalno ubrzanje procesa istorijske evolucije, nagli raspad kulturnog i socijalnog okruženja, rasturanje mehanizma solidarnosti i komplementarnosti koji uređuju život zajednice⁴². U kritičnim razdobljima politički mitovi se najopasnije ispoljavaju i sa najvećom silinom pokazuju do koje mere mogu biti privlačni.

LITERATURA

- (1) ALTHUSSER, (1979): 108-111 prema *Beleške za istraživanje ideologije savremenog fašizma* autor: Vladimir Marković 26/02/03, *Web Magazin*, Pobunjeni um

⁴¹. Edelman političkoj ravni kulture daje ogromni značaj tvrdeći da je ona odgovorna za njihovu patnju ili sreću. M. Edelman, *Politics as Symbolic Action*, 1971, Videti: Đorđević, 1997: 105

⁴² Žirarde prema: Čolović, 1997: 80

- (2) BART, ROLAN, (1979), *Književnost, mitologija, semiologija*, Beograd, Nolit
- (3) ČOLOVIĆ, IVAN. (1997), *Politika simbola*, Beograd, Radio B92
- (4) ĐORĐEVIĆ, JELENA. (1997), *Političke svetkovine i rituali*, Beograd, Dosije
- (5) JOVANOVIĆ, BOJAN, (ur), (1990), *Frojdov antropološki pesimizam*, Beograd, Studio plus, Dom kulture "Studentski grad"
- (6) JOVANOVIĆ, ĐOKICA, *Jedan pogled na istoriju razaranja društva u Srbiji: Kič peva na ruševinama*, *Republika* br 259
- (7) KASIRER, ERNST. (1972) *Mit o državi*, Beograd, Nolit
- (8) KORAC, ŽARKO, (1992), u: Čolović, Ivan i Mimica, Aljoša (ur.) *Druga Srbija* (Krug 1). Beograd: Beogradski krug, Plato, Borba
- (9) MELETINSKI, E. M., (1984), *Poetika mita*, Beograd, Nolit
- (10) MIKEL ASURMENDI, (2002), *Identitet i nasilje*, Beograd, Čigoja
- (11) RACKOVIĆ, MIODRAGA, (2003), *Hajdeger i Hana Arent*, Beograd, Apostrof
- (12) RALF DARENDORF: *Danas* 1. avgust, 2006
- (13) ŽIRAR, RENE, (1990). *Nasilje i sveto*, Novi Sad, *Književna zajednica Novog Sada*
- (14) ŽIRARDE, RAUL, (2000), *Politički mitovi i mitologije*, Beograd, XX vek, Plato

MITH AND SOCIUM

The article is analyzing the connection between the social life of a community and mythic manifestations as a constitutive element of collective consciousness. The connection between the myth and ideology, and their manifestations in the periods of social crisis are being especially accentuated. Myth, and its more modern version – ideology, are represented as a "social magic" of a contemporary man. The building of artificial political myths is being analyzed through the changes in the function of language (semantic and magic use) and

*Zbornik IKSI, 1-2/2007 – O. Pavićević
„Mit i socijum”, (str. 339-354)*

*changes towards the collectivity oriented social responsibility – where
the group emerges as a moral subject.
Re-traditionalisation of social rituals and cults is represented as a
framework for mythological reconstruction of reality.*

*KEY WORDS: myth / ideology / political symbols /
mythologisation*